

Teesid EIA-2001 töökoosolekuks 16.05.2001.

- ☐ Eesti kui riskiühiskond
- ☐ Inimene kui jätkuvuse ja säästvuse / püsiarengu objekt ja subjekt

Eesti Inimarengu Aruanne 2001: kas Eesti inimareng on jätkusuutlik ?

Eesti kui riskiühiskond: inimene ja haridus

Ene-Silvia Sarv

Jätkusuutlik või riskiühiskond

Ühiskonna jätkusuutlikkuse kõrval on oluline kirjeldada ka nn riskiühiskonda, mida Eesti kontekstis on vähe kasutatud.

Alljärgnevalt vaatleme mõlemat ühiskonnatäppi ja seome need hariduse (kui protsessi ja kui institutsioonide süsteemi) ja õpetaja institutsiooni kui väärtuste edasikandjaga.

Jätkusuutlik õpiühiskond ja selle üks dominant: "õpetaja institutsioon"

Nagu Eesti 2010 joonistas välja majandusliku ja tehnoloogilise arengu võimalikud trendid, teeb seda ühiskonnaga Eesti haridus - 2015.

Tuues esile peamised ühiskonda kujundavad mõjurid (mis ühinevad sidususe ja püüdluste-väärtuste-avatuse ümber) on jätkusuutlikuna nähtav eelkõige **õpi-ühiskonnana** kirjeldatud ühiskonna arengu trend koos sellele vastava haridussüsteemiga ja õppimise olemusega. Tänapäevast **õpiühiskonda** kui ennastreflekteerivat ühiskonda, milles on kriitiline mass õppivaid organisatsioone ja individuaalseid õppijaid ning kus valitseb elukestvate õppimisele orienteeritud elustiil. Kriitiline mass tähendab selles kontekstis ühiskonna loomust oluliselt mõjutavat, ühiskonnas "hea, tunnustatud tavana" mõistetava saavutamist. Õpiühiskond väärtustab ja tunnustab nii formaalset kui informaalset, nii indiviidi kui organisatsioonide õppimist. Ühiskonna eneserefleksiooni vahenditeks tänapäeval on eelkõige sotsiaal- ja humanitaarteadused, samuti meedia ja kunst. (Sarv, 2001) Õpiühiskonna mudelis on vadeldav /kirjeldatavad ajaloos eksisteerinud ühiskonnatüübid. Eestis kujunenud lähituleviku ühiskonna mudelist on nt Teadmiskeskne Eesti õpiühiskonna üks võimalikke realiseerimiseid.

Õppimise kui indiviidist ühiskonnani teadvustatud fenomeni/protsessi esilekerkimine traditsioonilisest hoopis laiemas tähenduses märgib muutust traditsioonilises õpetaja rollis, aga ka õpetaja kui mõiste tähenduse muutumist.

Ühiskonna "kasvades" spetsifitseerub ikka enam nii õppimine kui õpetamine ja koondub ikka pikemaks ajaks ning avaramas valdkonnas (teaduslik-vaimsel tasandil) eraldi selleks ette valmistatud inimeste kätte, institutsionaliseerub ja formaliseerub ikka suuremas matus ja ikka enamate inimeste jaoks. Ka lseõppimine (virtuaalne jne) on tunnustatav. Siit tuleneb muutus õppimise mõistmises, juhtimises – ja õppimise juhtija rollis ning pädevustes. Õppimise juhti nimetame käesolevas ülo nimega õpetaja. Seega on tegemist "**õpetajaga kui institutsiooniga**" laias mõttes, kuhu tinglikult kuuluvad ka nt nn HRD spetsialistid (human resource development specialists) ja eesliinikogemust jagavad organisatsioonid.

"**Õpetaja kui institutsioon**" on areneud õpiühiskonna läbivaks elemendiks. Individuaalse õppija jaoks on see olulisim arengu kindlustaja ja arengu kvaliteedi kujundaja, õppivate organisatsioonide juures on ta pigem kollektiivsete teadusjuhtimise ja –loome protsesside disainija ning vajadusel ka individuaalse õppija õpitee nõustaja, formaalses haridussüsteemis – peamine/kandev tööjõud, kelle tegevuse kvaliteet määrab haridussüsteemi "inimarengulise efektiivsuse" ja üsna suures osas ka ühiskonnas osalevate generatsioonide eripära. (Sarv, 2001)

Riskiühiskond

U. Beck oma riskiühiskonda mudeldavas töös - esitab kitsama või avarama süsteemi läbikukkumist kui postmodernse ühiskonna sümptoomi, kus tundmatud, teadvustamata riskid on kõrgelt-ratsionaliseeritud ja hästiartikuleeritud /väljajoonistatud süsteemile omased. (Beck, 1992) Riskid on kahte tüüpi - ühed

tulenevad süsteemist enesest, teised - süsteemis toimivatest disainijatest, administraatoritest, jt süsteemis osalejatest.

Kõrgeltarenenud, stabiliseerunud ühiskonnaga riikide riskitunnused taandatakse sagedamini sedalaadi riskidele, nagu õnnetused tuumajaamades, rongiõnnetused jne, kus on tegemist pigem inimefaktoriga, enamasti inimliku eksitusega kui süsteemi programmeeritud veaga. (kui on ruumi, võib siia lisada joonise - riskide 4 välja + seletus, kokku ca 2/3 lk) Kiire kasvuga, hüperkasvuriikides, mil on samas mahajäänud ühiskond (nt Lõuna-Korea), astub esiplaanile süsteemi osiste vähene kooskõla, korruptiivsus ja lähima kasu eelistamine kulukamale alternatiivile - turvalisusele. Korea kasvuga seoses nenditakse, et "anomaaliate sümptoom, mis tuleneb hüperkasvust, on nähtav ühiskonna elu igas nurgas" (Korea, lk 84). Lõuna-Korea "kasvuaja moto oli *kiiremini, odavamalt, ja suuremalt/larger*. Selle tulemused on võimalik kokku võtta kui "riskiühiskonna" ilmnemine ..." (Korea, lk 85)

Riskitunnustena tuuakse esile:

- inimeste tundetus, ebateadlikkus võetavate riskide suhtes - kohese riskantse tulu eelistamine ohutusele-turvalisusele kui kulukale alternatiivile, odavuse akumulatsioon ühiskonna tasandil - pankrotistumine
- koordinaatsioon institutsioonide ja sotsiaalsete rühmade vahel kukkus kokku ammu enne tegelikke õnnetusi - inadekvaatne kommunikatsioon koostegutsemist vajavate organisatsioonide vahel - süsteemi kui terviku muutumine väga hapraks.
- ohutus ja päästemeetmete puudulikkus - vajaka jääb ressursside tundmisest, olemasolust ja ühtsest kontrollist inimressursi üle.

Ülaltoodu ei tähenda vaid materiaalsel sfääri - sinna kuuluvad ka organisatsioonid, väärtused, kultuur.

Süsteemne läbikukkumine on tihedalt seotud korruptsiooni ja bürokraatliku võimu privatisatsiooniga. Ebareaalsed seadused ja ranged regulatsioonid annavad ametnikele, rühmitustele, teatavate positsioonide hoidjatele võimaluse võtta materiaalse v poliitilist lõivu erineval moel. (Korea, 91-93)

Lõuna-Korea riskiühiskonna käsitus on sobiv ka Eesti kui riskiühiskonna vaatlemiseks. 30-aastane hüperkasvu periood Lõuna-Koreas on teataval määral analoogne kiire kasvuga Eestis üheksakümnendatel aastatel.

Eesti jätkusuutlikkuse "**riskijõududena**"/**riskifaktoritena** nähakse Eesti -2010 ja Eesti haridus - 2015 stsenaariumides ebasoodsaid kombinatsioone nagu : madal uuenevusvõime, aeglane-utilitaarne-tiramine tehnika-tehnoloogia (sh infotehnoloogia) areng, madalad väljakutsed ja riskipelgus, (ühiskonnas aktsepteeritud) väärtuste "madalus" ja utilitaarsus, lühikese perspektiivi, sh kiire majanduskasu, eelistamine pikaajalisele , ühiskonna "võõrandavus", elimineeriv konkurents, majandusliku ja sotsiaalse ebavõrdsuse iseenesestmõistetavus, pseudojätkusuutlikkuse kindlustamine standardiseerimise-normeerimise-ühetaolisuse nõudega, seda eriti hariduses jne. Selged läbikukkumise ühiskonna tunnused on nt vähese uuenevusvõimega, võõrandaval ja korruptiivsel ühiskonnamudelil, aga samuti konservatiivsel ja suletud nõ rahvuskesksel ühiskonnal. Erienvused suure rahvaarvuga ja väikese rahvaarvuga riikide puhul teisendavad riskifaktoreid. Mõnedki riskiprobleemid (nt mitmelaadne haridus erineva panustamisvõimega ühiskonnaliikmete saamiseks) tasanduvad suurtes/rikastes riikides tänu iseeneslikele fluktuatsioonidele (suurel maal leidub ikka teisiti-tegijaid ja normidest kõrvalekaldujaid, mis võimaldab teistsugususel tekkida, või siis ostetakse vajalik teistsugusust sisse). Väikeses riigis, või vaeses riigis on iseeneslike erisuste tekkimine normeeriva valitsemise puhul vähetõenäolisem, sisseostuvõimalust pole. Tugevad sotsiaalsed pinged nn rikaste-vaeste ühiskonnas, kus tehnika-tehnoloogia, kiire areng, maailmatasemel konkreetimine ja sellega kaasnev jõukus on saavutatud ühiskonna majandusliku ja sotsiaalse lõhenemise, võimu võõrandumise hinnaga muudavad selle näiliselt eduka, kiiresti areneva ja kiirestirikastuva ühiskonna samuti riskiühikonnaks.

Riskiühiskonda ei saa siiski pidada täielikult jätkusuutliku ühiskonna vastandiks: mõõdukas ja teadvustatud risk on nii organisatsiooni kui ühiskonna arengu üks külgi. Nagu on esile toonud erinevatesse koolkondadesse kuuluvad autorid (K. Kurokawa, J. Botkin, F. Lyotard, E. Fromm, M. Fullan, R. Senge, I. Nonaka ja H. Takeuchi, R. Slaughter jt) on tänapäeva ja 21. sajandi olulisimaks arengufaktoriks inimfaktor - mitte ainult intellektuaalse loojana vaid ka protsesside ja otsustuste mõjutajana oma väärtushinnangute ja väärtushoiakutega, refleksioonivõimega.

Üldistatult Eesti konteksti jaoks võib riskifaktoritena esile tuua

1. **Inimkapitali pseudokasutus** - teatavate rühmade v indiviidide väljalülitamine v alakasutamine lähtudes nende poliitilisest v apoliitilisest "kuuluvusest", formaalsete kvalifikatsiooni- vms näitajate mittevastavusest (kehtivale standardile, eeskirjadele, vms), vanusest, "ideoloogilisest" sobimatusest (nt kuulub Haridusfoorumi juhtkonda - on segav faktor HM tööks jms)
2. **Inimkapitali väärettevalmistus** - info/teadmus/õpi/riskiühiskonnas toimetulekuks vajalike pädevuste (paindlikkus, oskuste jm adapteerimisvõime jm), hoiakute ja enesetundmise alaste teadmiste-oskuste omandamatajätmine koolis /üldhariduses. St üld (ja osalt ka kõrg)hariduse ebaõiget orientatsiooni, muutustekesksele ebaadekvaatset ettevalmistust. (M ...)
3. **Tulevikkudega töötamise ignoreerimine** - pika-, keskmise ja lühiajalise ulatusega tendentside, trendide ja protsesside teadusliku projekteerimise ja hindamise puudumine, ignoreerimine v pealiskaudsus.
4. **Püsiväärtuste (üldinimlikud ja kõlbelised) devalvatsioon** - sellele viitavad mõnedki uuringud, kuigi pilt võib tuleneda meediavõimendusest
5. Ühiskonna arenguks **oluliste mõistete ja teadmise devalveerimine** (pseudokasutuse v poliitilise sobimatuse tõttu, nt)
 - Õppiva organistasiooni kui mõiste devalveerumine enne selle (piisavas mahus) omandamist
 - demokraatia kui mõiste ja nähtuse devalvatsioon
6. Ühiskonna **pikemaajaliseks arenguks oluliste faktorite eiramine** v äraspidine stimuleerimine (nt sidususe, inimese arvestamise jne)
7. Majanduse ja ühiskonna **muutmine sõltuvaks välismaistest huvirühmadest** - eelkõige majandusrühmadest
8. Inimlike v inimrühmade esilekutsutavate "**vigade**" **kuhjumistrendi tugevnemine** individuaalsetest v rühma lühiajalistest huvidest, ebakompetentsuse kuhjumisest tulenevate vigade jms tagajärjel
9. **Reflekseerimismehhanismide puudulikkuse**, unifikseerimise, tendentsliku tõlgendamise, tsenseerimise tõttu (sh kultuurilis-kunstiliste ja teaduslike refleksioonide mitteamestamine v salastamine v puudumine nt sotsiaalteaduste alafinantseerimise tõttu)

Jätkusuutlikkuse ja riskifaktorid hariduses v seoses haridusega/üldharidusega

On üsna üheselt mõistetav, et haridussüsteemis ja selle kavanduses (õppekava põhimõtted ja eesmärgid, õppimise ja õpetamise viisidega loodav mõistmis- ja tegutsemismudel, aga ka hariduse kättesaadavus jm) on varjul nii riskiühiskonna kui jätkusuutlikkuse mitmed olulised tegurid. Seda alates inimestesse /õpilastesse sisestatavatest väärtushoiakutest, akadeemiliste teadmiste konfiguratsioonist ja tasemest ning õpi- ja koostööoskustest kuni iga üksiku indiviidi võimetepotentsiaali väljaarendamise tasemeni, “soovitud kaaskodaniku” kujunemiseni nii formaalse kui informaalse haridussüsteemi /õppimise kaudu.

Ühiskonna sidusus on mitmekihiline mõõde. Selle ühiskonda läbiva joone moodustavad teatavad hoiakud ja väärtused, mis kuuluvad kas individidele, inimrühmadele, organisatsioonidele v ühiskonnale tervikuna. **Põhiaspektidena tuleb siin esile usaldus, turvalisus, lootus** (sellised organisatsiooni ja ühiskonna tugisambad on tuletanud nt E. Fromm, J. Botkin, Nonaka ja Takeuchi jt) Selle vastand on eraldav, võõrandav ühiskond mida iseloomustab usaldamatus, ahistatuse-ja ohustatuse tunne, lootusetus..

Teine mõõde – **ühiskonna püüdluste tase ja väärtus**, avatus uuenemisele ja teadlikkus toimuvast – on arengu jätkusuutlikkuse seisukohalt sama oluline. Väärtustena väljendub see -

Jätkusuutlikkuse põhiaspektideks haridusega seoses oleksid siis edasikantavad väärtused, õppimise võimalikkus ja toimimine iga ühiskonnaliikme (ja organisatsiooni) jaoks, õpetaja-institutsiooni väärtusi kujundav, teadmustkorrastav, proaktiivne iseloom.

Riskiühiskonna faktoriteks haridusega seoses oleks väärtuste ja isiksusekujunduse alahindamine, haridussüsteemi rigiidsus ja ühetaolisus-unifitseeritus, refleksiivsuse ja loomevabaduse piiramine jäiga ning ühemõõtmelise standardiseerimisega, sotsiaalsete lõhede süvendamine eliitkoolide ja pööblikoolide näol.

Traditsiooniline (20 s alguse) arusaam ühtluskoolist kui kõigile ühesugust haridust (õpetust, teadmisi) võib osutuda samuti riskifaktoriks, nivelleerides isiksusliku arengu potentsiaali.

Ühtluskool tänapäevases mõttes tähendab igale õppijale talle individuaalselt sobivaima arengu- ja õpikeskkonna tagamist, mitte enam kõigile ühesuguse teadmistepaketi kohustuslikkust.

Nii sidususe kui püüdluste ja avatuse kui komplekssete hoiakute kujunemisel on oluline roll koolil ja koolikultuuril, mis mõjutavad õpilast. Kooli enese püüdluste ja avatuse iseloomu ning ulatuse määrab suuresti ära haridussüsteemis toimiv juhtimis- ja järelevalvekultuur. (kooli all mõeldakse nii tavalist üldhariduskooli kui mistahes haridusasutust, sh ka vabahariduse süsteemi).

Püüdluste ja sidususeaspektide ülekandumine ühelt põlvkonnalt teisele on suuresti koolikultuuri (kuidas kool toimib, omavaheliste suhtete ja ametliku ning mitteametliku kommunikatsiooni laad nt) asi. Selle oluliseks lüliks aga on **õpetajate poolt edasikantavad väärtused, väärtushoiakud**.

Mitmed uurijad on teinud 1998 – 2001 uuringuid sellest, kuidas nähti ühiskonda ja ennast, enese jaoks olulisi väärtusi. Üks uuringutest (E.-S. Sarv, täienduskoolitusel viibivad eesti ja vene koolide õpetajad) kasutas ka tagasivaatemeetodit, kus selgitati välja individuaalsed väärtuseelistused a 1980, 2000 ja projekteeriti võimalikud/usutavad väärtushoiakud aastaks 2010. Teine uuring (J. Ennulo, L. Törnpuu) käsitleb väärtushinnangute seost ametikohaga.

Eesti õpetajate, üliõpilaste ja lapsevanemate uuringud on esile toonud järgmised väärtustekogumid, millel peatume alljärgnevalt detailsemalt.

Uurimus sellest, millised väärtused on omased lapsevanematele, milliste väärtuste kujundamist nad ootavad koolilt, tehti 1998. a. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi poolt. (vt. E. Heinla, 1999, lk 28-29)
Esimesed väärtustereas on

1. Eetilised väärtused: sallivus, austus, inimlikkus (48%)
2. töötamise oskus (22%)
3. iseseisvus, aktiivsus, ettevõtlikkus (21%)
4. suhtlemisoskus, käitumisoskus (16%)
5. õppimisoskus, lai silmaring (16%)
6. kohusetunne, vastutustunne
7. aususe väärtustamine
8. hariduse väärtustamine (11%)
9. mõtlemisoskus (8%)
10. kodumaa väärtustamine, patriotism, looduse, keskkonna väärtustamine (7%)
11. Looduse. Keskkonna väärtustamine (5%)
12. loovuse väärtustamine (4%)
13. vanurite, invaliidide austamine (4%)
14. perekonna väärtustamine (3%)
15. tervise väärtustamine (2%)
16. kultuuri väärtustamine (2%)

Teine väärtusterühm on saadud õpetajate rühmatöös (vene koolide õpetajad , , Sarv, 2000) Siin püüti taastada (individaalselt) ka väärtused 1990 ja varasematest aastatest, 2000 aasta positiivsed ja negatiivsed väärtused ja projekteerida väärtusi aastaks 2015. Rühmas osalenute väike arv ei pruugi anda teaduslikult korrektset tulemust, küll aga välja joonistada teatava tendentsi:

1980-1970	1990	Positiivsed 2000	2015	Negative values 2000
Peresuhted	Pere (vanemad, lapsed, sugulased)	Pere (vanemad, lapsed, sugulased)	Pere (vanemad, lapsed, sugulased)	Printsiibitus
Tervis	Sõprus	tervis	tervis	Soda, surm
Sõprus	raamatud	armastus	kodu	Vale
Lugemine	võim	kodu	Parem materiaalne olukord	Ebaausalt saadud rikkus
Elusihi omamine	Suhtlemine	suhtlemine	Hingerahu	"hallus"
Edu	lahe /huvitav elu	raamatud (lugemine)	Korrastatud olme	initsiatiivitus
Austus		Isiksuse austamine	Kõrgelt haritud inimesed	Kohusetundetus
Tähelepanu		Korrastatud olme, kodutehnika	Pole vaja "tõugata inimesi elus läbi lööma"	kitshilikkus
Õnn		Sõbrad	Raha	Rahaga varjatud rumalus
Poliitikas osalemine		Raamatud	Õnn	Argus
Piisavalt toitu		Inimeste, kannatajate	Kannatlikkus	Ebakindlus, määramatus

		aitamine		
		Laps	Kompuuter kodus	Pealiskaudne suhtlemine
		Raha	Elu	Vägivalja propaganda
		Tähelepanu	Hea haridus	pugemine
		Avatus	Puhas õhk	Julmus
		Vääriline palk	Teadmised	Kriminaalne autoriteet
		Elu	Sotsiaalne status	
		Looming	Töö	

Nende tulemused võib lühidalt kokku võtta järgmiselt: on

.....
 Õpetajate, koolijuhtide ja järelvalveametnike kasvatusteadvuse uuring (Ennulo, Tärnpuu, 2001) näitas) Kahjuks pole selge kui suure rühma peal uurimus teostati.

Kõrgemalt hinnatud väärtused:

väärtus	väärtuse koht 10 väärtuse järjestuses					järelvalv etöötaja d	lapseva nemad	
	eesti		vene					
	õpetaja d	koolijuh id	õpetaja d	koolijuh id				
perekonna osa kasvatustöös	1		1	4	4			
Armastus laste vastu	6	1	2	1				
Eesti riiklik iseseisvus		3			1			
Õpetaja mõtteerksus	2							
Õpilaste töölepanek tunnis		2						
Korrastatud haridusalane seadusandlus	3		4	2	10			
Positiivne mikrokliima õpetajate hulgas	7	4	3					
Ühised väärtushinnangud ped kollektiivis				3				
Inimkesksus					2			
Ausus	5	9	7		3			

Uuringud õpetajate vaadetest õppimisele on näidanud, et tegelikkuses on kaardistuses esikohal sellised õppimiseviisid nagu loengu kuulamine, - so tõine-tõsine lähenemine õppimisele. Loovuse, kohanemis- ja adapteerimisvõime arendamiseks, paraku on vajalikud avastuslikud, kunstiliste ja mänguliste, aktiivsete tegevustena toimuv õppimine.

Näide on erimõtte vaimsest ja õpil - meelipuhel, järelvalve väärtus - arusaamatus

Raamatud #uusmõtlemine uueks aastatuhandeks# ("New thinking for a new millennium") ütleb James Dator: "Tundub, et tänapäeval tahavad kõik - rahvas, valijad, meie kliendid, meie ülemus üldiselt etteütlevat kindlust tuleviku kohta, või siis ei taha nad kuulda mingisugust informatsiooni tulevikust". ("At the present time the public, the electorate, our clients, our boss all generally seem to want predictive certainty about the future, or else they want to hear no information about the future whatsoever.") (Dator, 1996, 110) ...

7

Tnapäeval on mõnede avaliku elu tegelaste ja teadlaste silmis jätkusuutlikkus - ühiskonna ja majanduse kui terviku pikaajalisel ja edukal arengul. "Mida tuleb teha, oa panna prognoosimine, planeerimine, otsustamine jätkuvalt paljude "alternatiivsete tulevikkude" konteksti " (Dator, 1996, 110) "... See tähendab, et mitte ainult eliit, vaid kõik marginaalsed isikud peavad osalema ausalt, täielikult, ... (frequently)" (Dator, 111). See puudutab eelkõige õpetaja-haridust ja täiendkoolitust, sest kiirestimuutuvas maailmas (mida Eesti on kogenud viimase kümne aasta jooksul), on oluline istutada laste haridusse uus lähenemine - teadlikkus ja teadmine "homsest" kui tulevikust. Tee sellele on õpetaja kaudu.

Kui "Eesti haridusstsenaariumid 2015" koostati, peeti silmas kahe võtmefaktori ühiskonna loomust determineerivat koosmõju. Nagu juba öeldud on see ühiskonna kohesiivsus, integreerivus ja ühiskonna innovatsioonivõime, ühise püüdluse kvaliteet ja intensiivsus. Need võtmefaktorid, ja Õpi-Eesti nimetus on iseenesest nähtavad kui väärtustloovad metafoorid.

Tundub oluline kombineerida/ühendada see vaade riskiühiskonna ideedega ja püüda mõista tasakaalu võimalikkust õpi-ühiskonna ja riskiühiskonna, õppiva organisatsiooni ja riski-organisatsiooni seisundite vahel, leida nende vaheruum, kus kohtuvad arenguks vajalikud riskid ja jätkusuutlikkuseks vajalik järjepidevus.

Tundub oluline kombineerida/seostada see idee

It looks important to combine this view with the Ideas about risk-society and phenomenological attempt toward understanding of the balance between states (seisund) of learning and risk society, organization... between multiple cernel-spaces and **intermediate space** where they meet, interact and creat a new quality.¹

If this kind of understandings become/retransform themselves into values for critical mass of todays teachers and future citisens – “the world will be saved.”

Nende kõrval annab uue vaate ka vaade tulevikkudesse – tulevikuude stsenaariumid, mis Eesti puhul on selgelt 4 ühiskonnatüüpi pakkuvad aastaks 2015. teiseks huvitavaks ja mõjusaks käsituseks on riskiühiskonna käsitus, mis Eesti kohta küll laia rakendust pole leidnud. Tulevikustsenaariumide taustal aga, kui vaadata võimalust "tagasipöördumatult kukkuda" mittesoovitavasse trendi, on riskiühiskonna mõiste täiesti adekvaatne praeguse seisundiga ning täiesti selgelt rakendatav ka hariduse/haridussüsteemi valdkonnas.

Kui Lõuna-Korea näeb end riskiühiskonnana, mis parimal juhul võtab teadlikke riske, siis on see Eesti tulevikustsenaariumide mõttes Õppiv Ühiskond selle kõige sügavamas ja avaramas tähenduses.

Riskiühiskonna mõned aspektid seoses haridusega – õppiv inimene / laps kui tulevane kodanik <-> haridusprotsessi, sh õppekavasse kirjutatu ning selle tegeliku realiseerumise mõju lapsele/õpetajale.

The main fenomena, mis silma torkab, on see, et

- kui 70-80ndate alguse hariduses seisid esikohal veel sellised asjad nagu,
- siis 1987-89 on järsk hüpe impersonaalsete, rahvus-inimsus-humanism-demokraatia-osalus väärtuste poole, samuti religioossete väärtuste avalikule tunnustamisele, kultiveerimisele;

¹ K. Kurokawa "Each one a Hero: The Philosophy of Symbiosis", 1Tokyo, New York, London, 1997

- ja 1995 - 2000 ringis on hariduse osaski tugevateks märksõnadeks saanud konkurentsivõime, läbilöögivõime jm, ning tasakaalustajana osalus, dialoog võimuga kolmanda sektori kaudu.

Kas on need määravad väärtushoiakute ja õpetatavas ning varjatud+õpitud õppekavas? Kuivõrd nad vastavad Eesti kui õppi-Eesti väärtusmodelile? – ja kuivõrd me võime kõnelda inimkonna kollektiivse teadvuse väärtushoiakulisest muutumisest ?

Väga jämedates joontes võib väita, et praegu on tekkimas sügav lõhe/konflikt. Mitmetes dokumentides fikseeritud positiivsete, jätkusuutlikkust genereerivate seisukohtadele (nt Haridussüsteemi arengu kontseptsioon ja strateegia, RÕK üldosa põhiseisukohad, samuti PAN Õppiv Eesti, enamuse parteide programmiliste dokumentide haridusosa jmt) ning iseseisvumise ja iseseisvuse algaastail tekkinud suundumustele vastandub ametkondade määruste ning seaduste näol hoopis vastassuunda kalduv tegevus.

Jätkusuutlikkust võib vaadelda ka kui minimaalsete ressurssidega maksimaalse/optimaalse (so mittekahjustava, pikas plaanis) tulemuse saavutamist – nagu nt *soul-economy*, *mind-economy*, *knowledge-economy* ja *knowledge management* klassitoas – so reaalses õppeprotsessis, jms. (Üheks ressursikasutuse võimaluseks oleks igapäevaelus nt pensionäride ja töötute kasutamine riskilaste, huvialatöös.)

Sidususe probleem hõlmab väga erinevaid ühiskonna dimensioone ja gruppe – siia kuuluvad rikaste ja vaeste erinevus, rahvuste vahekord, põlvkondadevahelised probleemid, sooline ebavõrdsus jmt. Sidususe kui kultuuri loojaks on majanduslik-poliitilise mõjuri kõrval ka /eelkõige haridus – see, millist väärtuste-hoiakute-tegutsemisviiside malli kujundab ühiskond läbi õppekavade, õpikeskkondade, ühiskonna suhtumise noortes. Siin on Eestis üks huvitav fenomen – vene koolihariduse eesti ühiskonnaga ja haridusega integreerimise projekt Avatud Õppekava – selle kui sidususe ja jätkusuutlikkuse ühe "tootja" näide võiks olla päris huvitav.

Riigi toimimises on inimarengu jätkusuutlikkuse põhimõtte elluviimise mehhanismiks võimalikult igakülgselt informatsioonile toetuv teaduspõhine ja moraalne/kõlbline **otsuste tegemine**. Sellega seoses võiks aruandes analüüsida otsuste kujundamise mehhanismi ning poliitikute, ametnike, teadlaste ja kolmanda sektori koostööd. Sellele lisandub ühiskonnas jagatud/tunnustatud väärtuste probleem – kui alus sidususeks, aga veel enam otsuste tegemiseks Eestis.

Oma teadus- ja praktilise tegevuse tõttu olen enim seotud haridussfääri (laias mõttes) soovitava rolli, tegeliku mõju ja arenguga. Mulle tundub, et EIA 2001 kontseptsioonist lähtudes on haridussfäär sotsiaal- ja kultuurisfääri üks olulisimaid ühisosi, mille mõju jätkusuutlikkusele ja/või säästvatele arengule on tegelikult võimatu ülehinnata. Seda eelkõige selle mõju massilisuse seisukohast ja teiseks – suunatavuse seisukohast (iga inimene käib haridussüsteemi mõjusfäärist läbi, elukestva õppe situatsioonis võib see olla elukestev "töötlemine"). Kõik EIA 2001 kontseptsioonis toodud aspektid on haridussüsteemi seisukohalt tähtsad ja sellel, mis toimub haridussüsteemis on väga suur, kui mitte määrav mõju nendele aspektidele. Seda eriti pika-ajalises plaanis.

See peatükk võiks esile tuua jätkusuutlikkuse ja riskimõõdme 5-6 karakteristikut ning neid vaadelda taha- ja etepoole.

Elavduseks - paar lugu, mis illustreeriks nt organisatsioonide v projektide näitel jätkusuutlikkust vs umbejooksmist (pakun Haridusfoorumi ja Avatud Õppekava loo, mõne erakooli loo)

Üheks peatükiks võiks võtta

Inimene kui jätkuvuse ja säästvuse / püsiarengu objekt ja subjekt.

Kas on mitmekesisuse võimalused tema jaoks tegelikult olemas? Millised on erinevate elulugude jätkusuutlikkuse aspektid? – võtaksin **mõned eredad hariduselulood** (haridusvalla

inimesed, eesti ja vene/sega- päritolu, ka midagi vanglast - J. Veimeri materjalidest jt kokkukeerdunud saatustest) ja tooks esile nende praeguse "jätkusuutlikkuse" – toimetuleku. On olemas paar pistelist uurimust väärtuste muutumisest (vene õpetajad ja eesti õpetajad, võrdlus aasta 1980 retrospektiivselt ja 2000).

Veel üheks aspektiks oleks tegelike ja ideaalsete haridusvõimaluste (nii haridusteede kui – sisude mõttes) panus ja potentsiaal säästva inimarengu mõttes. Siit tekib intrigeeriv küsimus : kas säästva, jätkusuutliku arengu (ühiskonna mõttes) inimarengule saab maandada säästlikkuse põhimõtet? Kui mõistame säästlikkuse alla "kuluta vähe ja otstarbekalt" siis kas inimese areng nt koolis ei peaks tähendama selliste mudelite olemasolu, kus inimese arengujõudusid kulutatakse säästlikult selleks, et saada parim pikaajaline tulemus – st ka motivatsiooni, tervise, õpivõime, kaaskodanikuks olemise, enesejuhtimise seisukohalt? Kolmas aspekt selle juurde oleks riikliku hariduskorralduse ja õppekava, otsustusmehhanismide ning käibiva õppemudeli tegelik side sidususe, teaduspõhise otsustamise ja laiemaga kultuuriaspektiga kui jätkusuutlikkuse alusega.

Ülaltoodud aspektidest (riskiühiskond ja haridussüsteem indiviidi ja süsteemi toimimise tasandil kui jätkusuutlikkuse aspekt? Garantii?) oleksin valmis koos paari kolleegiga kirjutama.

On veel üks asi, mida sellesse materjali tahaks soovitada, kuid mille uurimiseks ma enesel praegu jõudu ei näe.

Kuidas muutub inimene liikudes mööda ealist ja hierarhilist/karjääri "kaart", ehk : kuidas on muutunud suurte ideaalidega noorpoliitikute vaated ja kuidas see mõjutab ühiskonna sidusust? (See võiks olla "dramaatilisuse aspekt" nt kunagiste põlvkonnaväärtuste uuringu, kusagil 88 a. paiku, tulemused ja sama põlvkonna - praeguste otsustajate väärtushoiakud. On need muutused ühiskonna säästva arengu-suunalised?)

IEA (International Association for Evaluation of Educational Achievements) äsjane uuring näitas, et eesti alla 14-a noorte arusaamad demokraatiast ja väärtushinnangud jäid koos Leedu noortega jagama 23-24 kohta 28 osalenud riigi seas. (Valdmaa, lk 10)

Even if we are not recognizing each other - it is natural in our days not to exclude different approaches but probably to challenge this with the emerging approach of symbiosis – of Western and Eastern, of positivist-scientific and post-modern. Has I interpretate Kisho Kurokawa – to create the intermediate space in, for and via education is the possibility, the need and – the wisdom, the wisdom – lost and newly found value for our/coming time!

Allikmets, K. Väärtusorientatsioonide mõju võõrkeele õppimise efektiivsusele.

Raamatus: Haridus ja kasvatusväärtused ühiskonnas. Toim. I. Kraav, J. Mikk. TÜ väljaanne, Tartu, 1999, lk 7 – 10

Casse, P. Training for Cross-Cultural Mind. – Sietar, MDS, 1976, pp 129 - 132

Ennulo, J., Türipuu, L. Väärtushinnangud tulenevad ka ametikohast. Haridus 2001 nr 4 lk 11 - 14

Heinla, E. Lapsevanemate nägemus koolikeskkonnast õpilaste väärtuste kujundajana.

Raamatus: Haridus ja kasvatusväärtused ühiskonnas. Toim. I. Kraav, J. Mikk. TÜ väljaanne, Tartu, 1999, lk 27 – 32'

... Korea - The Risk Society. The Korea. 2000, nr 4, lk

Kurokawa, K. Each One a Hero. The Philosophy of Symbiosis. Kodansha International. Tokyo, New York, London, 1997.

Lauristin, M., Vihalemm, P.

Sarv, E-S. Crash of values and sources of re-creation of values in society and in education as challenge for transition-societies on the background of global changes.

Presentation-paper. The world Conference on Values and Citizenship Education, Hong Kong, 2000

Sarv, E-S. Õpetajasõpiühiskonnas. Kogumikus Haridusvalikute strateegilised alused. (Esialgne pealkiri) Toimetamisel. TPÜ ja Eesti Haridusfoorum 2001. Tallinn, 2001, Valdmaa, S. Kuhu Eesti kuulub? Haridus, 2001, nr 4 lk 9-10.

Ene-Silvia Sarv
TPÜ Haridusuuringute Instituut
Raadiku 8, Tallinn 13812
Tel. 6345 895, faks 6345686, mobiil 05520449.....

Siin võib tõmmata paralleeli Eesti tulevikutsenaariumide ühiskonna sidususe ja ühiskonna innovatiivsuse ning püüdluste tasemega kui kahe üldistatud "liikumapaneva, kujundava jõuga".

Need kaks mõõdet - ühendav, sidus ühiskonna ja selles olevate rühma- ning institutsionaalsete suhete iseloom *versus* võõrandav, eraldav loomus ja ühiskonnas domineerivate püüdluste tase/iseloom, väärtused, avatus uuenemisele ja teadlikkus toimuvast - oma erinevates kombinatsioonides on pakkunud võimaluse näha ühiskonna arengu põhitrende.